

О. М. НЕЖИВЕЦЬ

ВДОСКОНАЛЕННЯ КОНТРОЛЮ ТА НАГЛЯДУ ЗА ЖІНКАМИ, ЗВІЛЬНЕНИМИ З МІСЦЬ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Розглядаються питання здійснення контролю й нагляду за особами, звільненими від відбування покарання, за якими встановлено адміністративний нагляд.

Ключові слова: контроль та нагляд за жінками, звільненими з місць позбавлення волі, режим відбування покарання, права та обов'язки жінок, звільнених з установ виконання покарань.

Рассматриваются основные положения по осуществлению контроля и надзора за лицами, отбывающими наказание в учреждениях по отбытию наказания.

Ключевые слова: контроль и надзор за женщинами, освобожденными из мест лишения свободы, режим отбывания наказания, права и обязанности женщин, освобожденных с учреждения исполнения наказаний.

In the article substantive provisions are examined on realization of control and supervision after persons exempt from serving of punishment which an administrative supervision is set after.

Key words:

Нормативно-правовою базою правового регулювання, нагляду та контролю за особами, звільненими з місць позбавлення волі, є Кримінально-виконавчий кодекс України, Закон України «Про адміністративний нагляд за жінками, звільненими з місць позбавлення волі» від 1 грудня 1994 року № 64/94-ВР, Закон України «Про державну кримінально-виконавчу службу України» від 23 червня 2005 р., спільний наказ МВС України та ДДУПВП «Про затвердження Інструкції про організацію здійснення адміністративного нагляду за особами, звільненими з місць позбавлення волі» від 4 листопада 2003 р. № 1303/2003, наказ МВС України «Про порядок контролю за прибуттям до вибраного місця проживання осіб, звільнених з місць позбавлення волі» від 1 квітня 1994 р. № 188-ВР, «Інструкція про порядок встановлення та здійснення адміністративного нагляду за особами, звільненими з місць позбавлення волі», затверджена наказом МВС України від 4 листопада 2003 року та ін.

У Кримінальному кодексі України, який відповідає вимогам міжнародного права ст. 98, є серйозні новації, які впливають на діяльність кримінально-виконавчої системи, серед них: відмова від смертної кари, розширення системи альтернативних покарань (громадські роботи, арешт, обмеження волі), декриміновано більше 40 видів злочинів з невеликою суспільною небезпечністю, у боротьбі з якими застосовуються заходи дисциплінарного, адміністративно-правового впливу; скасування інституту «особливо небезпечного рецидивіста», ліквідація обмеження права на умовно-дострокове звільнення та ін.¹

Крім того, в ст. 11 Кримінально-виконавчого кодексу передбачені нові види установ виконання покарань – мінімального, середнього та максимального рівня безпеки, що дозволяє диференційовано розмістити засуджених по установах залежно від тяжкості та форми вини скоєного злочину і жінки злочинця. Такий підхід дає можливість з більшою ефективністю здійснювати виховання засуджених та їхню реабілітацію після звільнення на волю².

Відомо, що за жінками, звільненими з місць позбавлення волі, здійснюється адміністративний нагляд, який являє собою систему тимчасових примусових профілактичних заходів спостереження і контролю за поведінкою окремих осіб, звільнених з місць позбавлення волі, що здійснюються органами внутрішніх справ.

Відповідно до Закону України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі» адміністративний нагляд – це система тимчасових примусових профілактичних заходів спостереження і контролю за поведінкою окремих осіб, звільнених з місць позбавлення волі, що здійснюються органами внутрішніх справ. Адміністративний нагляд встановлюється з метою запобігання вчиненню злочинів окремими особами, звільненими з місць позбавлення волі, і здійснення виховного впливу на них³.

Нагляд і контроль за поведінкою окремих жінок, звільнених з місць позбавлення волі, має на меті запобігання вчинення ними нових злочинів. При здійсненні нагляду і контролю органи внутрішніх справ можуть проводити необхідні індивідуально-профілактичні та оперативно-розшукові заходи, що передбачаються наказом МВС України від 9 вересня 1995 р. № 616.

У кримінально-виконавчому кодексі ст. 23 за діяльністю органів і установ виконання покарань здійснюється відомий контроль вищими органами управління та посадовими особами Департаменту пенітенціарної служби⁴.

І.Г. Богатирьов вважає, що контроль – це дія державного органу, наділеного правом контролю щодо забезпечення вимог норм чинного законодавства України щодо підконтрольного йому об'єкта. У разі, якщо підконтрольний об'єкт не виконує норми чинного законодавства, то контролюючий орган держави бере на себе обов'язок управляти цим об'єктом⁵.

На думку Т.Л. Кальченко та Г.С. Поліщука, нагляд – це дія державного органу, наділеного правом нагляду забезпечити виконання норм чинного законодавства України піднаглядовим об'єктом. У разі, якщо піднаглядовий об'єкт не виконує норми чинного законодавства, орган державного нагляду бере на себе обов'язок забезпечити виконання норм чинного законодавства цим об'єктом⁶.

Так, І.С. Яковець розглядає безпосереднє здійснення громадського контролю, яке покладається на громадські організації, центри соціальних служб для молоді, служби у справах неповнолітніх і трудові колективи. Такий контроль може здійснюватися спеціально призначеними за їхньою згодою представниками⁷.

О.Г. Колб аналізує запобігання злочинів у кримінально-виконавчій системі, наводить дані про те, що щорічно з місць позбавлення волі звільняється 16 тис. осіб, відносно яких встановлюється адміністративний нагляд як за такими, що не стали на шлях виправлення і залишилися небезпечними для суспільства. Серед звільнених жінки становлять майже 6% за якими потрібно здійснювати адміністративний нагляд і контроль⁸.

Одним із найважливіших індивідуально-профілактичних заходів по нагляду за звільненими з місць позбавлення волі жінками є прилюдний адміністративний нагляд, який встановлюється з метою спостереження та контролю за поведінкою окремих категорій звільнених: скоїв тяжкий злочин і був засуджений більше двох разів; у місцях позбавлення волі не став на шлях виправлення; був засуджений, умовно-достроково звільнився з місць позбавлення волі і знову скоїв тяжкий злочин; був засуджений, систематично порушував установленний порядок і протягом року двічі притягався до адміністративної відповідальності; був засуджений за один зі злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психо-

тропних речовин і прекурсорів.

Адміністративний нагляд може бути встановлений на строк від одного до двох років, а в деяких випадках може бути продовжений до 6 місяців. Термін адміністративного нагляду починається з дня оголошення жінці постанови суду про встановлення адміністративного нагляду. Підставами для встановлення адміністративного нагляду є вирок суду, що набрав законної сили, матеріали виправно-трудогих установ, які свідчать, що звільнена жінка твердо не бажає ставати на шлях виправлення і залишається небезпечною для суспільства, а також матеріали органів внутрішніх справ, що стосуються жінок, які два і більше разів були засуджені за умисні злочини, систематично порушували громадський порядок і вчиняли різні правопорушення.

Важлива роль індивідуально-профілактичного контролю та встановлення адміністративного нагляду за жінками, які не стають на шлях виправлення, належить оперативно-режимним відділам установ виконання покарань, які збирають оперативні дані та інформацію, яка свідчить про небажання засудженого стати на шлях виправлення; наприклад, відмова від праці, злісне невиконання вимог адміністрації та режиму. За цими засудженими жінками до їхнього звільнення згідно з ст. 158, 159 КВКУ за рішенням адміністративної комісії УВП встановлюється адміністративний нагляд. Матеріали нагляду адміністрацією УВП направляються до суду за місцем відбування покарання; суддя виносить постанову про встановлення адміністративного нагляду й інформує про це міські та районні відділи міліції за обраним піднаглядним місцем проживання. У день звільнення піднаглядного обов'язково під розписку знайомлять з постановою про встановлення за ним адміністративного нагляду та контролю, роз'яснюють, що звільнена повинна вести законослухняний спосіб життя і не порушувати громадський порядок.

За звільненими з місць позбавлення волі жінками встановлюється адміністративний нагляд, де передбачені такі обов'язки: прибувати у визначений УВП термін в обране місце проживання і зареєструватися в органі внутрішніх справ; з'являтися за викликом ОВС у вказаний термін і давати усні та письмові пояснення з питань, пов'язаних з виконанням адміністративного нагляду; повідомляти працівників міліції, які здійснюють адміністративний нагляд, щодо зміни місця роботи чи проживання, а також про виїзд за межі району (міста) в службових справах; у разі виїзду в особистих справах з дозволу міліції в інший населений пункт і перебування там більше доби зареєструватися в місцевому органі внутрішніх справ.

Поряд з обов'язками, які потребує закон для деяких піднаглядних, які не стають на шлях перевиховання за постановою суду можуть частково або в повному обсязі бути встановлені такі обмеження: заборона виходу з будинку (квартири) у визначений час, який не може перевищувати восьми годин на добу; заборона перебування у визначених місцях району (міста); заборона виїзду чи обмеження часу виїзду по особистим справам за межі району (міста); реєстрація у міліції від одного до чотирьох разів на місяць.

Індивідуально-профілактичний нагляд і контроль за звільненими з місць позбавлення волі організують міські та районні відділи внутрішніх справ після отримання з установ виконання покарань постанови суду на встановлення адміністративного нагляду. Основна роль у контролі та нагляді належить дільничним інспекторам міліції.

Дільничний інспектор міліції після отримання із установи виконання покарань постанови суду про встановлення адміністративного нагляду при погодженні з начальником міськрайвідділу може встановити частково або в повному обсязі (ст. 10 Закону «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі») обмеження в залежності від поведінки, способу життя, схильностей, кола знайомих і сімейного стану звільненого у разі, якщо він не веде антисоціальний спосіб життя⁹.

Після прибуття піднаглядного на територію обслуговування іншого міськрайвідділу дільничний інспектор міліції або оперуповноважений карного розшуку або черговий по відділу реєструє прибулого в журналі реєстрації, робить відмітку в маршрутному листі й інформує про його прибуття та тимчасове проживання орган внутрішніх справ за місцем постійного перебування піднаглядного.

Жінці, яка звільнилася з місць позбавлення волі та підлягає індивідуально-профілактичному нагляду та контролю з урахуванням способу її життя і поведінки можуть збільшувати або зменшувати обсяги обмежень. Підставою для збільшення обмежень можуть бути матеріали про недотримання правил адміністративного нагляду (правопорушення, ухилення від працевлаштування, зловживання спиртними напоями, асоціальна поведінка та ін.). Якщо піднаглядний став на шлях перевиховання і дотримується правил адміністративного нагляду та встановлених обмежень, не здійснює правопорушень, чесно працює і став на шлях виправлення, то обмеження можуть бути зменшені, а індивідуально-профілактичний контроль і нагляд можуть бути припинені або навіть достроково зняті, якщо піднаглядний позитивно характеризується за місцем роботи та проживання. У цьому випадку дільничний інспектор міліції за погодженням з оперуповноваженим карного розшуку доповідає рапортом начальнику міськрайвідділу про припинення контролю та нагляду і подає мотивоване подання в суд.

Поряд з дільничними інспекторами міліції важлива роль в індивідуально-профілактичній роботі належить підрозділам карного розшуку органів внутрішніх справ, які мають вести піднаглядних і неодноразово засуджених. Слідчі та підрозділи дізнання під час розслідувань злочинів, скоєних піднаглядними, повинні надавати інформацію начальникам міськрайвідділів та УВП про виявлені недоліки в роботі по встановленню та здійсненню адміністративного нагляду. Патрульно-постові наряди міліції при охороні громадського порядку повинні забезпечувати контроль за жінками, які перебувають під адміністративним наглядом, здійснювати за ними спостереження, якщо вони з'являються в громадських місцях, відвідування яких їм не дозволено або залишають місце проживання заборонені години.

Жінки звільнені з місць позбавлення волі негативно ставляться до працівників міліції, тому дільничному інспектору міліції необхідно встановити тісний психологічний контакт з колишніми в'язнями, проводити бесіди сам на сам.

У процесі бесіди необхідно з'ясувати, які він має труднощі, яке його здоров'я, які стосунки з близькими, сім'єю та родичами. До зустрічі зі звільненим або піднаглядним дільничний інспектор міліції повинен вивчити особистість звільненого, поведінку, сімейний стан, характер здійснених злочинів, коло знайомих, взаємовідношення з сусідами, особливості праці та його поведінку в трудовому колективі. Якщо це є неодноразово засуджений, то до нього має бути застосований індивідуальний підхід, оскільки часто їм властиві схильність до усамітнення,

незадоволеність життям, небажання працювати, негативне ставлення до правоохоронних органів.

Дуже позитивним і ефективним засобом впливу на піднаглядного є бесіда з членами сім'ї, а можливо, й з сусідами, знайомими та іншими членами найближчого оточення, які його добре знають. Це може дати інформацію про користь або безцільність тих або інших обмежень, визначати коло осіб, які в майбутньому зможуть допомагати й контролювати його поведінку.

Визначаючи обмеження для звільненої жінки дільничний інспектор повинен одночасно формувати базу для контролю за її поведінкою та роз'яснити цій особі її права, обов'язки, сутність, мету нагляду та відповідальність за порушення нею правил.

Якщо звільнена жінка зловживає спиртними напоями, наркотиками, то їй необхідно заборонити відвідувати кафе, бари, ресторани; особам з насильницькою анти суспільною установкою – пляжі, стадіони, мітинги, демонстрації, театри, де вони створюють конфліктні ситуації, кишеньковим злодіям і шахраям – з'являтися на залізничних, автомобільних, річних і морських вокзалах і автостанціях, а також у місцях зкупчення людей. У неодноразово засуджених виникає прагнення спілкуватися з раніше засудженими особами, які ведуть анти суспільний спосіб життя, тому їм необхідно заборонити перебувати в будинках, квартирах, дворах і в інших місцях, де вони збираються і спілкуються між собою.

Якщо до звільненої жінки встановлюється такий захід як заборона виїзду або обмеження часу виїзду в особливих справах за межі району (міста), то необхідно приймати рішення про цю заборону тільки після з'ясування об'єктивних обставин і причини бажання піднаглядного виїхати з населеного пункту, в якому він мешкає. Наприклад, вона може проживати в одному, а працювати в іншому населеному пункті. Якщо у піднаглядної планується відрядження, то вона під дію обмеження не підпадає. Однак виїзд у відрядження пов'язаний з відлучкою з дому, і якщо дії піднаглядного обмежені, він повинен офіційно повідомити міліцію про те, куди і на який час його відряджають. У свою чергу, орган внутрішніх справ повинен видати йому маршрутний лист і направити в міськрайвідділу внутрішніх справ за місцем тимчасового перебування у відрядженні. Не можна обмежувати права піднаглядного при виїздах за сімейними обставинами.

Виходячи із аналізу сучасного стану контролю та нагляду за жінками, які звільнилися з місць позбавленні волі, ми пропонуємо такі заходи щодо їхнього удосконалення: по-перше, в сучасних умовах демократизації суспільства необхідно переглянути цілий ряд положень стосовно індивідуально-профілактичного й адміністративного нагляду та контролю за звільненими жінками, для чого необхідно в Законі України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі» визначати конкретно, протягом якого часу звільнений повинен вести себе так, щоб було можливо зробити висновок, що він перестав бути небезпечним для суспільства. До сьогодні відповідь на це питання дає тільки судова практика, яка може достроково, в середньому через шість місяців, припинити адміністративний нагляд і контроль, якщо піднаглядний за цей час не скоював правопорушень і позитивно зарекомендував себе за місцем проживання, роботи або навчання. По-друге, дільничним інспекторам міліції спільно з карним розшуком необхідно мати регулярний і своєчасний обмін інформацією про поведінку піднаглядного або звільненого, його наміри, зв'язки з кримінальними

елементами, відносини у сім'ї, на роботі, серед сусідів і родичів, який передбачений Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність». Для цього інформація про кожну жінку, яка не стала на шлях перевиховання або перебуває під адміністративним наглядом, має бути внесена в картотеку. До цієї картотеки дільничний інспектор міліції і працівники карного розшуку та відділу по боротьбі з організованою та економічною злочинністю повинні раз у місяць заносити інформацію про результати контролю поведінки цих жінок. Туди ж має заноситись інформація з чергових частин міськрайвідділів, паспортних і візових служб, медичних витверезників, приймальників-розподільників, з місця роботи та навчання, повідомлення сусідів, членів сім'ї та ін. Дільничний інспектор міліції повинен жінкам, які не бажають стати на шлях виховання, дати мотивоване письмове попередження та провести з ними бесіду про недопустимість продовжувати вести анти суспільний спосіб життя. Тільки після двох таких письмових попереджень за цими жінками може бути встановлений судом адміністративний нагляд на термін від 6 місяців до 2 років. По-третє, індивідуально-профілактична робота з жінками, які звільнилися з місць позбавлення волі, до цього часу ведеться погано, третина колишніх засуджених скоюють нові злочини, і часто через те, що за ними не було належного нагляду міліції. Вони скоювали дрібні хуліганства, зловживали спиртними напоями, протягом тривалого часу ніде не працювали, про що працівникам міліції стає відомо тільки після скоєння ними ряду нових злочинів.

На наш погляд, у цілях покращення індивідуально-профілактичного контролю й адміністративного нагляду за особами, звільненими з місць позбавлення волі, необхідно забезпечити їм трудове та побутове влаштування після звільнення на волю. Для цього необхідна розробка загальнодержавної Програми суспільної та трудової реабілітації осіб, звільнених з місць позбавлення волі. Існуюча система адміністративного нагляду за звільненими вже себе ізжила і потребує заміни ефективнішою. Пропонується застосовувати систему соціального контролю у формі наставництва, патронажу. Органи, які мають здійснювати цю діяльність, повинні бути підзвітними центрам соціальної адаптації та реабілітації.

Одним із заходів з удосконалення нагляду та контролю за звільненими жінками може бути тісна координація дій дільничних інспекторів міліції та оперуповноважених кримінально-виконавчої інспекції ДПС. Після відокремлення ДПС від Міністерства внутрішніх справ введення системи альтернативних покарань наглядом, контролем та індивідуально-профілактичною роботою зі звільненими особами займаються два органи, що не забезпечує необхідний рівень роботи з цією категорією осіб. У зв'язку з цим доцільно об'єднати ці два підрозділи та передати службу кримінально-виконавчої інспекції ДПС, яка здійснює контроль за виконанням судових рішень, громадських робіт, стягненням штрафів, позбавленням права обімати певні посади або займатися певною діяльністю, арештами до структури Міністерства внутрішніх справ України, що дозволить ефективніше координувати роботу, вести боротьбу зі злочинністю, здійснювати контроль і нагляд за звільненими особами.

1. *Кримінальний кодекс України*. – Х.: Одиссей, 2010. – С. 44. 2. *Кримінально-виконавчий кодекс України* – К.: Атіка, 2003. – С. 45. 3. *Закон України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі» від 1 грудня 1994 року № 264/94-ВР*. 4. *Кримінально-виконавчий кодекс України*. – С. 11. 5. *Богатирьов І.Г.*

Контроль та нагляд за діяльністю органів і установ виконання покарань. Кримінально-виконавче право України: Підручник. – К.: Атіка, 2010. – С. 279. **6.** *Кальченко Т.Л., Поліщук Г.С.* Кримінально-виконавче право: Підручник / За ред. Степанюка Г.С. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – С. 280. **7.** *Яковець І.С.* Кримінально-виконавче право: Підручник / За ред. Степанюка Г.С. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – С. 580. **8.** *Колб О.Г.* Організація індивідуального запобігання злочинам у кримінально-виконавчій установі: Монографія. – Луцьк, 2007. – С. 580. **9.** Закон України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавленні волі» від 1 грудня 1994 року № 264/94-ВР9.